

משנה בבא מציעא פרק ב - קויפמן

[ג] אַבְדָּתוֹ וְאַבְדַּת אָבִיו, שְׁלוֹ קוֹדֶמֶת.
אַבְדָּתוֹ וְאַבְדַּת רַבּוֹ, שְׁלוֹ קוֹדֶמֶת.
אַבְדַּת אָבִיו וְאַבְדַּת רַבּוֹ, שְׁלֵרַבּוֹ קוֹדֶמֶת מִשְׁלֵאָבִיו, שְׁאָבִיו הֵבִיאוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה, וְרַבּוֹ, שְׁלֵמְדוֹ חֲכָמָה, הֵבִיאוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.
[ד] **אם היה אביו שקול כנגד רבו, אבדת אביו קודמת.**
הִיָּה אָבִיו אוֹ רַבּוֹ נוֹשְׂאִים מִשְׁאֵוִי, מִנִּיחַ אֶת שְׁלֵרַבּוֹ, וְאַחַר כֵּן מִנִּיחַ אֶת שְׁלֵאָבִיו.
הִיו אָבִיו וְרַבּוֹ בְּבֵית הַשֵּׁבִי,
פּוֹדֶה אֶת רַבּוֹ, וְאַחַר כֵּן פּוֹדֶה אֶת אָבִיו.
אבל אם היה אביו תלמיד חכמים, פודה את אביו ואחר כך פודה את רבו.

משנה בבא מציעא פרק ב - דפוס

(יא) אַבְדָּתוֹ וְאַבְדַּת אָבִיו, אַבְדָּתוֹ קוֹדֶמֶת.
אַבְדָּתוֹ וְאַבְדַּת רַבּוֹ, שְׁלוֹ קוֹדֶמֶת.
אַבְדַּת אָבִיו וְאַבְדַּת רַבּוֹ, שֶׁל רַבּוֹ קוֹדֶמֶת, שְׁאָבִיו הֵבִיאוּ לְעוֹלָם הַזֶּה, וְרַבּוֹ שְׁלֵמְדוֹ חֲכָמָה מִבִּיאוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.
ואם אביו חכם, של אביו קודמת.
הִיָּה אָבִיו וְרַבּוֹ נוֹשְׂאִין מִשְׁאֵוִי, מִנִּיחַ אֶת שֶׁל רַבּוֹ. וְאַחַר כֵּן מִנִּיחַ אֶת שֶׁל אָבִיו.
הִיָּה אָבִיו וְרַבּוֹ בְּבֵית הַשֵּׁבִי, פּוֹדֶה אֶת רַבּוֹ, וְאַחַר כֵּן פּוֹדֶה אֶת אָבִיו.
ואם היה אביו חכם, פודה את אביו, ואחר כך פודה את רבו.

משנה כריתות פרק ו

[ד] הָאֵב קוֹדֶם לְאֵם בְּכָל מְקוֹם.
יְכוּל שֶׁכְּבוֹד הָאֵב עוֹדֵף עַל כְּבוֹד הָאֵם? תִּלְמוּד לומר: "אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ" (ויקרא י"ט:ג'), מִלְמַד שֶׁשְׁנֵיהֶם שְׁקוּלִים.
אָבֵל אָמְרוּ חֲכָמִים: הָאֵב קוֹדֶם לְאֵם בְּכָל מְקוֹם, מִפְּנֵי שֶׁהוּא וְאָמוֹ חִיבִין בְּכְבוֹד אָבִיו.
[ה] וְכֵן בְּתִלְמוּד תוֹרָה: אִם זָכָה הֵבִן לִפְנֵי הָרַב, הָרַב קוֹדֶם אֶת הָאֵב בְּכָל מְקוֹם, מִפְּנֵי שֶׁהוּא וְאָבִיו חִיבִין בְּכְבוֹד רַבּוֹ.

תוספתא בבא מציעא ב:כ"ט

(כט) אבִידַת רַבּוֹ וְאבִידַת אָבִיו, אבִידַת רַבּוֹ קוֹדֶמֶת לְאבִידַת אָבִיו.
וְאִם הִיָּה אָבִיו שְׁקוּל כְּרַבּוֹ, אבִידַת אָבִיו קוֹדֶמֶת לְאבִידַת רַבּוֹ.
(ל) וְאִי זֶה רַבּוֹ, רַבּוֹ שְׁלִימְדוֹ תוֹרָה, לֹא רַבּוֹ שְׁלִימְדוֹ אוֹמְנוֹת.
וְאִי זֶה רַבּוֹ, שְׁלִימְדוֹ וּפְתַח לוֹ תַחֲלָה,
ר' מֵאִיר אוֹמֵר רַבּוֹ שְׁלִימְדוֹ חֲכָמָה, לֹא רַבּוֹ שְׁלִימְדוֹ מִקְרָא.
ר' יְהוּדָה אוֹמֵר כֹּל שְׁרׁוֹב תִּלְמוּדוֹ מִמֶּנּוּ.
ר' יוֹסֵה אוֹמֵר כֹּל שֶׁהֵאִיר עֵינָיו בְּמִשְׁנֵתוֹ.

תוספתא הוריות ב:ה'

(ה) הוּא וְאָבִיו וְרַבּוֹ עוֹמְדִין בְּשֵׁבִי, הוּא קוֹדֶם לְרַבּוֹ, וְרַבּוֹ קוֹדֶם לְאָבִיו, וְאָמוֹ קוֹדֶמֶת לְכָל אָדָם.
אִיזְהוּ רַבּוֹ? רַבּוֹ שְׁלֵמְדוֹ חֲכָמָה, וְלֹא רַבּוֹ שְׁלֵמְדוֹ אֲמֻנוֹת.
וְאִיזְהוּ זֶה? זֶה שֶׁפְּתַח בּוֹ תַחֲלָה.
רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: רַבּוֹ שְׁלֵמְדוֹ חֲכָמָה, וְלֹא רַבּוֹ שְׁלֵמְדוֹ אֲמֻנוֹת.

ורבי יהודה אומר: כל שרוב תלמודו הימנו.
ורבי יוסי אומר: כל שהאיר עיניו במשנתו.

גמרא בבא מציעא ל"ג.

גמרא:

מנא הני מילי?

אמר רב יהודה אמר רב: אמר קרא: {דברים ט"ו:ד'} אָפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה בְּךָ אָבִיוֹן, שְׁלַח קוֹדֵם לְשֵׁל כָּל אָדָם.
ואמר רב יהודה אמר רב: כל המקיים בעצמו כה, סוף בא לידי כה.
היה אביו ורבו נושאין משאוי, וכו'.

תנו רבנן:

רבו שאמרו, רבו שלמדו חכמה, ולא רבו שלמדו מקרא ומשנה, דברי רבי מאיר;
רבי יהודה אומר: כל שרוב חכמתו הימנו;

רבי יוסי אומר: אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת, זה הוא רבו.

אמר רבא: כגון רב סחורה, דאסברן זוהמא ליסטרון.

שמאל קרע מאניה עליה ההוא מרבנן דאסבריה "אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כיון".

אמר עולא: תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה מפני זה, וקורעין זה על זה, ולענין אבדה במקום אביו, אינן
חוזרין אלא לרבו מובהק.

קבעי מיניה רב חסדא מרב הונא, תלמיד וצריך לו רבו מאי?

אמר ליה: חסדא, חסדא, לא צריכנא לה, את צריכת לי, עד ארבעין שנין!

אי קפדי אהדדי, ולא עיילי לגבי הדדי.

יתיב רב חסדא ארבעין תעניתא, משום דחלש דעתיה דרב הונא.

יתיב רב הונא ארבעין תעניתא, משום דחשדיה לרב חסדא.

איתמר:

רב יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן: הלכה כרבי יהודה.

רב אחא בר רב הונא אמר רב ששת: הלכה כרבי יוסי.

ומי אמר רבי יוחנן הכי? והאמר רבי יוחנן, הלכה כסתם משנה, ותנן "רבו שלמדו חכמה"!

מאי חכמה? רוב חכמתו.

ירושלמי הוריות ג'ד:ז'

(ז) אבידתו ואבידת אביו שלו קודמת. אבידתו ואבידת רבו שלו קודמת. אבידת אביו ואבידת רבו שלרבו
קודמת. שאביו הביאו לחיי העולם הזה. ורבו שלמדו חכמה הביאו לחיי העולם הבא. ורבו שלמדו משנה לא
רבו שלמדו מקרא. אם היה אביו שקול כרבו אביו קודם.

(ח) מה הועיל. אמר רבי יוסי בירבי בון. כשהיה חצי תלמודו מזה וחצי תלמודו מזה.

אבידת אביו שחצי תלמודו ממנו ואבידת אמו גרושה מאביו מי קודם. אביו הוא שיקדום או עד שיהא כל
תלמודו ממנו. אבידת רבו שחצי תלמודו הימנו ואבידת אמו גרושה מאביו מי קודם. רבו הוא שיקדום או עד
שיהא כל תלמודו הימנו. אבידתו ואבידת אביו ואבידת אמו ואבידת רבו. שלו קודם לאביו ואביו לאמו ואמו
לרבו. ולא מתניתה היא. האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבדה. סברין מימר. בשאין רבו שם. אתא מימר
לה. ואפילו רבו שם. הוא ואמו ורבו ואביו עומדים בשבי. הוא קודם לאמו ואמו לרבו ורבו לאביו. ולא מתניתה
היא. האשה קודמת לאיש לכסות ולהוציאה מבית השבי. סברין מימר. בשאין רבו שם. אתא מימר לה. ואפילו
רבו שם.

(ט) אי זהו רבו שלמדו חכמה. כל שפתח לו תחילה. דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר. כל שרוב תלמודו ממנו.
רבי יוסי אומר. כל שהאיר עיניו במשנתו.

אתא רבי אבהו בשם רבי יוחנן. הלכה כמי שהוא אומר. כל שרוב תלמודו הימנו.

ולמה לא פתר לה כרבי יודה.

אית תניי תני ומחליף.

רבי לעזר קרע על שפתח לו תחילה.

שמואל חלץ על שהאיר עיניו במשנתו.
ומה האיר עיניו במשנתו. אמר רבי יוסי בירבי בון. מפתח אחד יורד לאמת בית השיחי ואחד פותח פיו. ומה
אחד יורד לאמת בית השיחי. שהיה שוחח אמה עד שלא יפתח.
רבי חנניה הוה מיסתמיה ברבי חייה בר בא דציפורין. חמא כל עמא פריי. אמר ליה. למה כל עמא פריי. אמר
ליה. רבי יוחנן יתיב דריש בבית מדרשא דרבי בנייה וכל עמא פריי מישמעיניה. אמר. בריה רחמנא דחמי לי
פירין עד דאנא בחיים. וכל אגדתא פשטית ליה חוץ ממשלי וקוקלת.

תוספתא כפשוטה בבא מציעא ב:כט

75-76. ואם היה אביו שקול כרבו וכו'. בכ"ע: שקול כנגד רבו. וכ"ה במשנתנו הנ"ל ברוב כתה"י. וכ"ה גם
בפיסקא בירושלמי הוריות פ"ג ה"ח, מ"ח ע"ב. והעמידה שם: כשהיה חצי תלמודו מזה וחצי תלמודו מזה.
כלומר, אביו שקול כנגד רבו, פירושו שלימדו חכמה כרבו, ואין פירושו שאביו חכם כרבו, שאם כן "מה
מועיל", והרי סוף כל סוף רבו שלימדו חכמה הביאו לחיי העולם הבא. ועיין בח"ד שהאר"ך. ועיין בתיו"ט
ובמלא"ש במקומו.

פירוש המשנה בבא מציעא ב יא

דע שאפילו לא פירש לו אלא מילה במשנה, הרי הוא נקרא רבו, אבל אינו חייב להעדיפו על אביו בכל מה
שהזכיר באבדה ובשביה ולפרוק, אלא אם היה רבו מובהק, והוא שתהיה רוב חכמתו ממנו.
והרמז שהאדם עצמו קודם לזולתו יהיה מי שיהיה, אמרו יתעלה בממון: 'אפס כי לא יהיה בך אביון' (דברים
טו, ד), כאילו אמר, שאין אתה חייב לסלק נזק מזולתך אלא בתנאי שלא יחול בך כאותו הנזק שסילקת ממנו,
לפי שאם היית במצב שאם תתן לאביון די מחסורו תחזור אתה להיות אביון, אינך חייב ליתן לו, והוא אמרם:
שלך קודם לכל אדם.

פירוש המשנה סוף כריתות

(ט) רבי שמעון אומר כבשים קודמין לעזים בכל מקום כו' – כבר נתבאר בסוף פרק שני ממציעא שאם היה
אביו תלמיד חכם אביו קודם לרבו ואפילו היה רבו מובהק רוצה לומר שרוב חכמתו ממנו והוא כוונתו במה
שאמר כאן אם זכה הבן לפני הרב רוצה לומר שקבל ממנו רוב חכמתו: ומה שאמר בכ"מ רוצה לומר להשיב
אבידה ולפדות ולהחיות ולפרוק מעליו כמו שנזכר במציעא והדומים לו מכל הדברים שיש בהם לבסוף נזק או
תועלת רבו קודם והענין כולו מבואר.

מאירי בבא מציעא ל"ג:ט"ו

אבדת אביו ואבדת רבו אבדת רבו קודמת שאביו הביאו לחיי העולם הזה ורבו שלמדו תורה הביאו לחיי העולם
הבא ודוקא רבו שלמדו בחנם, ואם היה אביו רבו, של אביו קודמת שאי אפשר לאביו מכס שלא למדו ונמצא
אביו ורבו

רא"ש מסכת בבא מציעא פרק ב סימן ל

מתני' אבידתו ואבידת אביו שלו קודמת. אבידתו ואבידת רבו שלו קודמת. אבידת אביו ואבידת רבו אבידת רבו
קודמת. שאביו הביאו לחיי העולם הזה ורבו מביאו לחיי עולם הבא. ואם היה אביו שקול כנגד רבו אבידת אביו
קודמת. אביו ורבו נושאים משוי מניח של רבו ואח"כ של אביו. אביו ורבו בבית השבי פודה את רבו ואח"כ פודה
את אביו ואם היה אביו ת"ח פודה את אביו ואח"כ פודה את רבו. כך היא גירסת רב אלפס ז"ל. ונראה דלענין
פדיון נפשות לא בעינן שקולין כמו לענין השבה:

חדושי הריטב"א בבא מציעא לג, א

ואם הי' אביו ת"ח אביו קודם.

אומר רבינו דכיון דלא קתני הכא כדקתני רישא ואם היה אביו שקול כרבו דהכא לא בעי' שקול אלא כיון שהוא ת"ח ואפי' שרבו גדול ממנו, דלגבי שביה חשו לכבוד אביו יותר מרבו כיון שאביו ת"ח וכן עיקר. גמ' כל המקיים בעצמו כך. פרש"י ז"ל עיקר.

רבי יוסי אומר אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת זהו רבו. הא דקתני זהו רבו פירש רבינו לומר זהו רבו לכל דבר ואף לענין אבדה ושביה, ומשום דאפילו תנאי קמאי לא פליגי אלא לענין אבדה ושביה שאין לו לדחות כבוד אביו בדבר קל עד שיהא רבו מובהק, אבל לענין קריעה על רבו ולעמוד מפניו ושאר דברים כלהו מודו כדברי רבי יוסי וכדמוכחא בכלה סוגיין מעובדא דשמואל, והיינו דשקלי וטרו כלהו אמוראי בדברי ר' יוסי ואף על גב שכבר פסק ר' יוחנן הלכה כרבי יהודה, משום דאף רבי יהודה מודה דכל שהאיר עיניו במשנה אחת חשוב רבו לשאר דברים, ובהא דמתני' הוא דפליג משום כבוד אביו, ומש"ה קתני ר' יוסי זהו רבו כלומר זהו רבו אף לדיני משנתנו כשם שהוא רבו לשאר דברים. הא דתנן א' יורד וכו'. כתבתיה בלקוטי מסכת מדות.

ת"ח שבבבל קורעין זה על זה ועומדין זה מפני זה. פי' מפני שהיו נושאים ונותנים בהלכה וכל אחד למד מחבירו. וא"ת ולמה לי ת"ח שבבבל והלא חובה לעמוד בפני כל ת"ח כדאיתא בפ"ק דקידושין וחובה נמי לקרוע עליו כדאמרינן במס' מו"ק (כ"ה א') חכם שמת הכל כקורביו והכל קורעין עליו. וכבר נשמר רש"י ז"ל מזה ופירש שמואל קרע על ההוא גברא קרע שאינו מתאחה, נראה שרצה לומר דהכא הכי פירושו תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה כמי שעומד לפני רבו כמלא עיניו, וקורעין זה על זה קרע שאינו מתאחה כמי שקורע על רבו כדאיתא בדוכתא, ועם כל זה אין הלשון מתיישב כל הצורך מדנקט סתמא קורעין ועומדין.

לכך פירש הרמב"ן ז"ל דכי אמרינן דחכם שמת הכל קורעין עליו דוקא באותם חכמים שהם שוים לו ואצ"ל בשקטנים ממנו, אבל לא הגדולים ממנו שאין הגדול בשום מקום חייב לקרוע על הקטן שהרי אינו לפי כבודו אלא כשהוא תלמיד על רבו, ואף בתלמיד על רבו אם התלמיד מופלג על רבו בענין שאינו לפי כבודו שיקרע עליו מפני כבוד תורתו אינו קורע עליו, וה"ה באביו ואמו שאם הבן מופלג מאד בחכמה וביראת שמים ואינו כבודו לקרוע על לבו על אביו ועל אמו אינו קורע דכבוד תורתו עדיף ומציאה אב לכלם, וכן אמרו במסכת שמחות בפירוש וכדכתיבנא במסכת מועד קטן בס"ד.

וכן לענין לעמוד לפני ת"ח דוקא כשהוא שוה לו אבל אם הוא גדול ממנו אינו עומד מפניו אלא כשהוא רבו, וכדאמרינן בפ"ק דקידושין שאני רב יחזקאל דבעל מעשים הוה דאפילו מר שמואל הוה קאי מקמיה, הא לאו הכי לא היה עומד מפניו כיון שהיה גדול ממנו ואינו לפי כבודו אלא א"כ הוא רבו ושלא יהא התלמיד מופלג עד מאד על הרב, וזהו שאמרו בכאן כי ת"ח שבבבל אפילו מי שגדול מחברו היו קורעין זה על זה ועומדין זה מפני זה כדרך שקורעין על חכם או שעומדין אחרים מפני ת"ח, מפי רבינו ז"ל. הדרן עלך פרק אלו מציאות.

פסקי הרמב"ם

רמב"ם גזילה ואבידה י"ב:א'

מי שאבדה לו אבידה ופגע באבידתו ואבידת חברו, אם יכול להחזיר שניהם, חייב להחזיר, ואם אינו יכול להחזיר אלא אחת מהן, אבידתו קודמת, ואפילו לאבידת אביו או רבו. שלו קודם לכל אדם: (ב) פגע באבידת רבו עם אבידת אביו, אם היה אביו שקול כנגד רבו, של אביו קודמת, ואם לאו, של רבו קודמת, והוא שיהיה רבו מובהק, שרוב חכמתו של תורה ממנו:

רמב"ם תלמוד תורה ה':א'

(א) כשם שאדם מצווה בכבוד אביו וביראתו, כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו, ורבו יתר מאביו, שאביו הביאו לחיי העולם הזה, ורבו שלימדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא: ראה אבידת אביו ואבידת רבו, של רבו קודמת לשל אביו. אביו ורבו נושאים במשא, מניח את של רבו ואחר כך של אביו. אביו ורבו שבויים בשביה, פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו. ואם היה אביו תלמיד חכמים, פודה את אביו תחילה. וכן, אם היה אביו חכם, אף על פי שאינו שקול כנגד רבו, משיב אבידתו ואחר כך משיב אבידת רבו.

ואין לך כבוד גדול מכבוד הרב, ולא מורא יתר ממורא הרב. אמרו חכמים, מורא רבך כמורא שמים: לפיכך אמרו, כל החולק על רבו כחולק על השכינה, שנאמר "בהצותם על יי"י" (במדבר כ"ו:ט), וכל העושה מריבה עם רבו כעושה עם השכינה, שנאמר "אשר רבו בני ישראל את יי"י" (במדבר כ"י:ג), וכל המתרעם על רבו כמתרעם על השכינה, שנאמר "לא עלינו תלונותיכם כי על יי"י" (שמות ט"ז:ח), וכל המהרהר אחר רבו כמהרהר אחר השכינה, שנאמר "וידבר העם באלהים ובמשה" (במדבר כ"א:ה):

רמב"ם הלכות מתנות עניים ח'י"ח

(יז) היו לפנינו עניים הרבה או שבויים הרבה, ואין בכיס כדי לפרנס או כדי לכסות או כדי לפדות את כולו. **מקדימין** את הכהן ללוי, ולוי **קודם** לישראל, וישראל לחלל, וחלל לשתוקי, ושתוקי לאסופי, ואסופי לממזר, וממזר לנתין, ונתין קודם לגר, שהנתין גדל עמו בקדושה, וגר קודם לעבד משוחרר, לפי שהיה בכלל ארוך. (יח) במה דברים אמורים, בשהיו שוין בחכמה, אבל אם היה כהן גדול עם הארץ וממזר תלמיד חכמים, תלמיד חכמים **קודם**. וכל הגדול בחכמה קודם את חבירו. ואם היה אחד מהם רבו או אביו, אף על פי שיש שם גדול מהם בחכמה, רבו או אביו שהוא תלמיד חכמים קודם לזה שהוא גדול מהו בחכמה:

תשובות ר' יהושע הנגיד על משנה תורה תלמוד תורה ה'א'

(א) אמר ז"ל: היה אביו חכם ומבין אע"פ שאינו שקול כנגד רבו משיב אבידתו ואחר כך משיב אבידת רבו ובפרק י"ב מהל' גזילה (ה"ב) אמר ז"ל: אם היה (רבו) [אביו] שקול כנגד (אביו) [רבו] של (רבו) [אביו] קודמת – אמר מפורש שיהיה שקול דוקא. כיצד יש לישב הדברים. התשובה: **מה שאמר ז"ל בהל' תלמוד תורה שיקדים את האב אע"פ שאינו שקול כנגד רבו אם אין הוא רבו מובהק, ולזאת הקדים האב. ואולם זה שבהל' גזילה הקדים אבידת רבו, היינו משום שהוא רבו מובהק ולמד ממנו רוב חכמתו** (הל' ת"ת פ"ה ה"ט). והראיה לזה מה שאמר ז"ל (הל' גזילה שם): והוא שיהיה רבו מובהק, וכן נראה גם ממה שאמר בתלמוד (ב"מ ל"ג). דתניא תנו רבנן רבו שאמרו רבו שלמדו חכמה ר' יהודה אמר כל שרוב חכמתו הימנו ר' יוסי אומר אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת זה הוא רבו ואמרינן עלה איתמר ר' יוסי אמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה רב אחא אמר רב ששת הלכה כר' יוסי ואמרו אמר עולא תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה מפני זה ולענין אבידה במקום אביהם ואין מחזירין עד שיהא רבו מובהק, הנה נתבאר לך מדברי עולא שתלמידי חכמים שבבבל אע"פ שצריכין לכבד זה את זה מפני שכל אחד לומד מחברו והוא רבו לענין כבוד אבל לענין הקדמת השבת אבידתו על אבידת אביו אינו נקרא רבו עד שיהיה רבו מובהק.

הגהות מיימוניות תלמוד תורה ה'א'

[ב] נראה לי שט"ס יש כאן בעמוד שהרי בסוף ספר נזיקין בתחלת פרק י"ב מהלכות גזילה ואבידה פירש בפירוש שאין אבידת אביו קודמת לשל רבו אלא א"כ היה שקול כנגד רבו ותדע דההיא דהתם עיקר שהרי בספר המצות העתיק לשונו אשר שם אות באות וכן פסק רבינו שמחה וכן עיקר מדנקט תנא בפרק אלו מציאות גבי השבת אבידה האי לישנא אם היה רבו ואביו שקולין ולא נקט לישנא דנקט גבי לפדותו אם היה אביו ת"ח (וכן פסק הרא"ש ז"ל עיין בטור סימן רמ"ב):

כסף משנה תלמוד תורה ה'א'

(א) כשם שאדם מצווה וכו' עד ואח"כ משיב אבידת רבו – במציעא (דף ל"ג) סוף אלו מציאות תנן אבידת אביו ואבידת רבו של רבו קודמת שאביו הביאו לח"י העולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לח"י העולם הבא ואם היה אביו שקול כנגד רבו אבידת אביו קודמת היה אביו ורבו נושאים משאוי מניח של רבו ואח"כ מניח של אביו היה אביו ורבו עומדים בבית השביה פודה את רבו ואח"כ פודה את אביו ואם היה אביו ת"ח פודה את אביו ואחר כך פודה את רבו.

ודברי רבינו שכתב כאן דאם היה אביו ת"ח אע"פ שאינו שקול כנגד רבו משיב אבידתו ואח"כ משיב אבידת רבו תמוהים דהא במתני' קתני בהדיא ואם היה אביו שקול כנגד רבו אבידת אביו קודמת משמע

בהדיא שאם אינו שקול אבידת רבו קודמת. ועוד שרבינו עצמו כתב פרק י"ב מהלכות גזילה פגע באבידת רבו עם אבידת אביו אם היה אביו שקול כנגד רבו של אביו קודמת ואם לאו של רבו קודמת והוא שיהיה רבו מובהק שרוב חכמתו של תורה ממנו למד.

ונשאל אחד מבני בניו של רבינו על יישוב שתי לשונות הללו של רבינו שסותרים זה את זה. והשיב דכשאינו רבו מובהק אע"פ שאין אביו שקול כיון שהוא ת"ח אביו קודם והיינו הא דהכא וכשהוא רבו מובהק בעינן שיהיה אביו שקול ואם לאו של רבו קודם וכמבואר בדברי רבינו שם דברבו מובהק דוקא קאמר וכעולא שפסק כן בגמרא, עכ"ל.

וקשה לי על זה שבכל זה הפרק מדבר ברבו מובהק שכן אמר בסוף בד"א ברבו מובהק וכו' אבל אם לא למד רוב חכמתו וכו' הרי מפורש דעד השתא לא איירי כלל בדיני רבו שאינו מובהק.

ועוד שלא מצינו לא במשנה ולא בגמרא שיהא לרבו שאינו מובהק שום קדימה על אביו דהא במתניתין סתם רבו אמרו והיינו ודאי רבו מובהק דאילו שאינו מובהק אינו נקרא בשם רבו סתם. ועוד דמותיב בגמרא לר' יוחנן שפסק כרבי יהודה מדתנן רבו שלמדו חכמה ושני מאי חכמה רוב חכמה. ועוד דהא על ההיא מתניתין דאבידת אביו ואבידת רבו מיייתי תלמודא תנו רבנן רבו שאמרו שלמדו חכמה וכו' והיינו ודאי רבו מובהק. ועוד דגרסינן התם אמר עולא תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה וקורעים זה על זה ולענין אבידה במקום אביו אינם חוזרין אלא לרבו מובהק ומשמע דאביו אע"פ שאינו חכם קודם בכל דבר לרבו שאינו מובהק. וההגהות כתבו דט"ס יש כאן ומה שכתב בהלכות גזילה עיקר שהוא מסכים לדין הגמרא. וכדבריהם נראה לי עיקר.

וטעם דין זה השנוי במשנה דבפדיון שגופם בסכנה כיון שאביו ת"ח אף אם אינו שקול יתחייב להציל נפשו מני שחת קודם כל אדם אבל אבידתו שאינו אלא הפסד ממון כל שאינו שקול אף אם יעבור על דעת אביו מעט אין רע, ובמשא משמע לי דמדלא מפליג תלמודא דאפילו אביו שקול רבו קודם דכיון שאין שם אבידת גוף ולא אבידת ממון רק להניח לו מעצבו הוה ליה ככבוד לחוד וחייב הוא בכבוד רבו יותר מכבוד אביו.

וכל דינים הללו ברבו מובהק אבל רבו שאינו מובהק אפילו אין אביו תלמיד חכם אבידת אביו קודמת דיותר חייב בכבוד אביו מכבודו דלא מקרי הביאו לחיי העולם הבא כל שלא למד ממנו רוב חכמתו:

לחם משנה תלמוד תורה ה':א'

... ורבינו בפ"ב מהלכות גזילה ואבידה נראה שדעתו ז"ל כדעת המפרשים ז"ל שכן כתב שם ואם היה אביו שקול וכו' אבידת אביו קודמת הרי משמע דבעינן גבי השבת אבידה שקולים וכאן כתב בהפך דקאמר גבי השבת אבידה אע"פ שאינו שקול וכו', ובעל ההגהה כתב שהוא טעות סופר שנפל כאן וכן כתב מהרי"ק ז"ל. ולי נראה ליישב דבריו ז"ל מאחר שראינו שאחד מבני בניו רצה ליישבם וכמו שכתב מהרי"ק ז"ל. ואומר דקשה לי עוד בדברי רבינו דממה שכתב ז"ל כאן גבי פדיה אביו ורבו שבויים וכו' ואם היה אביו חכם וכו' משמע ודאי דאם אינו רבו אע"פ שהוא חכם גדול ואביו אינו חכם אביו קודם משום דרישא דאביו ורבו שבויים וכו' איירי שאביו אינו חכם וקאמר דרבו קודם משמע דטעמא הוא מפני שהוא רבו אבל אינו רבו אע"פ שהוא חכם אביו קודם כן נראה מדבריו וכך נראה מן המשנה שהוא הלשון עצמו שכתב רבינו. ואם כן קשה איך כתב הוא ז"ל בספר זרעים הלכות מתנות עניים סוף פ"ח וז"ל. היו לפנינו עניים הרבה וכו' ואם היה אחד מהם רבו או אביו אע"פ שיש שם גדול מהם בחכמה רבו או אביו שהוא תלמיד חכם קודם לזה שהוא גדול מהם בחכמה, ע"כ. ומדכתב או אביו שהוא ת"ח משמע דאם אינו ת"ח אינו קודם לזה שהוא גדול בחכמה.

ונראה לי ליישב הכל ולומר דרבינו אין דעתו כדעת המפרשים ז"ל אלא ראה לפרש פירוש אחר והוא שהוא ראה במשנה שני הפרשים בין חלוקה האחת לחלוקה האחרת, האחת שבראשונה אמר שקול ובאחרונות אמר חכם והוא דקדוק המפרשים ז"ל. ועוד הפרש אחר שלא דקדקו המפרשים ז"ל והוא מיישבו כפי פירושו, שבראשונה אמר אבידת רבו קודמת ובאחרונות אמר מניח את של רבו ואח"כ מניח את של אביו וכו' וכן באחרונה פודה את רבו ואח"כ פודה את אביו וכו' והיל"ל היו אביו ורבו נושאים משאוי רבו קודם אביו ורבו בבית השבי רבו קודם למה פירש ואמר מניח את של רבו ואח"כ מניח וכו' נראה שהוא מפרש שהחלוקה הראשונה בשאי אפשר להשיב אלא אבידה אחת והאחרת תאבד לגמרי ולכך קאמר דלהקדים אביו לרבו בעינן שיהא שקול משום דשל רבו נאבדת לגמרי אבל בשני החלוקות האחרונות הוא כשאפשר להניח את שניהן ולפדות את שניהן והדין הוא להקדים האחד לחבירו לזה אמר שכיון שאח"כ יכול להניח של רבו ולפדותו כשהיה אביו חכם לבד סגי להקדימו כיון דאפשר לעשות אח"כ של רבו, וזהו שכתב מניח את של

רבו וכו' ואח"כ מניח שרוצה לומר שאפשר לעשות שניהן וכן גבי פדייה קאמר פודה את רבו וכו' כלומר שיכול לפדות שניהן אלא הדין הוא לבד להקדימו, ומאי דנקט מתניתין גבי אבידה שקול וגבי הני תרתי חכם ולא נקט כולה מילתא גבי אבידה וחד בדלא אפשר להשיב וחד בדאפשר משום דמתני' ע"כ רצה להשמיענו הג' חלוקות משום דהם לא זו אף זו כדפרישית לדעת המפרשים ולהודיענו זה החילוק דהיכא דלא אפשר להשיב תרווייהו צריך שקול והיכא דאפשר בחכם סגי נקט חלוקה אחת דלא אפשר להשיב אלא חד וסגי בשקול ונקט בתרתי אחריני דאפשר בתרווייהו להודיענו דסגי בחכם. וכו' מאי שנא דבהאי נקט חכם ובחברתה שקול י"ל דחדא מנייהו נקט. ובזה עלו דברי רבינו כהוגן דמה שכתב כאן הוא בדאפשר להשיב את שתיהן שכן כתב וכן אם היה אביו ת"ח אע"פ שאינו שקול משיב אבידת אביו ואח"כ משיב שתיהן אלא אין הדבר תלוי אלא בהקדמה למי מקדימים. אבל בפ"ב מהלכות גזלה איירי בדאי אפשר להשיב אלא אחת מהן שכן כתב שם מי שאבדה לו אבדה וכו' ואם אינו יכול להחזיר אלא אחת מהן וכו' ועלה קאי מאי דקאמר פגע באבידת אביו ואבידת רבו וכו' והשתא מאי דקאמר בהלכות מתנות עניים דכשהוא חכם צריך להקדימו לאביו שאינו חכם אתי שפיר משום דהתם דאיירי בדליכא בכיס לפדות שתיהן שכן כתב שם ברישא דלישנא היו לפנינו עניים הרבה וכו' ולא היה בכיס כדי לפדות את כלם ועלה קאי ואם היה אחד מהם וכו' ומשום הכי בעינן שיהא אביו ת"ח ואי לאו הכי חכם עדיף משום דהוא נאבד לגמרי וכבוד תורה עדיף וע"כ לא קאמר במתני' דכשאביו אינו חכם רבו קודם דדייקת מינה הא אינו רבו אביו קודם אע"פ שהוא חכם אלא כשאפשר לפדות את שניהן דבהכי איירי מתניתין וכן רבינו במה שכתב כאן ולהכי דוקא רבו קודם אבל אחר אע"פ שהוא חכם ואביו אינו חכם אינו קודם לאביו דאפשר לפדותו אחרי כן אבל בדלא אפשר ודאי דהחכם קודם לאביו שאינו חכם אבל כשאביו חכם אז קודם לאחר אפילו בדלא אפשר והוי אביו חכם גבי אחר שהוא חכם גדול הימנו שאינו רבו בעינן דלא אפשר אלא לחד כמו גבי רבו היכא דאפשר לתרווייהו באופן דאין בין חכם לרבו אלא מעלה אחת. זה נראה לי ליישב דעתו ז"ל ואע"פ שמה שכתב במתנות עניים עדין לא נתיישב אצלי יפה דמנין הוציא רבינו זה מכל מקום מה שכתבתי נראה לי נכון כדי ליישב מה שכתב כאן רבינו עם מה שכתב בהלכות גזלה:

ט"ז יורה דעה רמ"ב:ל"ד

(יט) אבל אין מחזיר אבידת אביו כו' – הטעם דבפדיון ופירוק משא דיש צער הגוף מועיל לאביו כשהוא חכם אע"פ שאינו שקול כרבו אבל לענין אבידתו שהוא ממון אין מועיל להקדימו עד שיהיה שקול כרבו.

עבודת המלך תלמוד תורה ה'א'

ואם היה אביו תלמיד חכם פודה את אביו תחלה, וכן אם היה אביו ת"ח אע"פ שאינו שקול כנגד רבו משיב אבידתו ואח"כ משיב אבידת רבו.

הנה במ"ש לענין פדיון דסגי אם אביו חכם להקדימו לרבו אף שאינו שקול הסכימו לזה רבותינו ע"פ גרסתם במשנה דב"מ ל"ג, דגבי אבידה גרסי אם היה שקול כנגד רבו, וגבי פדיה הגירסא רק אם היה אביו חכם, והוכיחו מזה דלענין פדיון שאני וסגי בחכם אף שאינו שקול ועי' ט"ז סי' רמ"ב סקי"ט מ"ש בטעמא משום דבזה יש צער הגוף, ויש עוד טעמים אחרים לחלק ביניהם עי' באחרונים,

אולם מ"ש רבנו דזכין לענין אבידה סגי בחכם, וכתב להדיא דאע"פ שאינו שקול כנגד רבו זהו תמוה ועי' כ"מ שתמה ממתני' דאיתא להדיא דאם היה אביו שקול כנגד רבו וזה אינו תימה כלל דגם בבא זו אית דגרסי רק ואם היה אביו חכם וכן הוא לפנינו בגמ' וכן בכמה כת"י

אבל עיקר התמיהה הוא ממה שכתב רבנו בפ"ב מהל' גזילה ואבידה להדיא פגע באבידת רבו עם אבידת אביו אם היה אביו שקול כנגד רבו של אביו קודמת ואם לאו של רבו קודמת, ולפי"ז הנה מלבד הסתירה הגלויה שבשני המקומות עוד מוכח מזה שהיה לפני רבנו הגי' במשנה שקול כנגד רבו וממילא תמוה גם קושית הכ"מ הראשונה שהרי הוא נגד המשנה,

והנה התירוץ דהתם ברבו מובהק וכאן בהל' ת"ת ברבו שאינו מובהק דחה ליה הכ"מ מהא דסיים רבנו לקמן בד"א ברבו מובהק וכו' ולדעת הכ"מ ברבו שאינו מובהק האב קודם אף שאינו ת"ח, ודבר זה אינו פשוט כ"כ ועי' בשטמ"ק לב"מ שם מה שהביא פסקי הרמ"ך וכתב להדיא אם אינו רבו מובהק ושניהם שוין בחכמה של אביו קודמת ואע"פ שלא למדו אביו כיון ששקול כרבו ואם לא היה אביו שקול כרבו של רבו קודם אע"פ שאינו רבו מובהק והוא להדיא דלא כהכ"מ אמנם גם סיום דברי הרמ"ך הם נגד דעת רבנו, דהרי להרמ"ך ברבו מובהק אף שאביו שקול של רבו קודמת וזהו דלא כרבנו, ועי' עוד בפירוש המשנה לסוף כריתות שכתב שאם

היה אביו ת"ח קודם לרבו ואפי' היה רבו מובהק רוצה לומר שרוב חכמתו הימנו, מזה משמע ג"כ דס"ל לרבנו דסגי באביו ת"ח אע"פ שאינו שקול גם ברבו מובהק וכפשוטו הדברים כאן, והנה הכ"מ הסכים למ"ש בהגהות מיימוני שהוא ט"ס כאן אבל גם דבריו בפ"י המשנה שהבאנו מוכיחים כך ועי' בשטמ"ק שם שרוצה ג"כ לישב אבל סוף דבר בא ג"כ לידי כך שרבנו חזר בו.

ועי' להרדב"ז ז"ל בביאוריו לפרק ח' מהל' מתנות עניים ובלשונונו ח"ב סי' ק"כ מה שרוצה לישב דכאן מיירי שלמדו אביו וא"כ הוא ג"כ רבו ושם בהל' גזילה ואבידה שלא למדו אביו כלל והאריך ליישב הדברים, וכמה הם דחוקים ומ"ש דמסתמא סמך רבנו עצמו על מה שכתב בפ"א דחייב האב ללמדו תורה ועי' קדושין ל"א נראה שסתם אב מלמד את בנו תורה וכן הוכיחו מזה התוס' בפסחים ק"ח, וגם בגזילה ואבידה מיירי בסתם אב.

והרב לח"מ המציא דבר מושכל מאד, ואינו במשמע במה שהבאנו מפ"י המשנה גם הוא דבר חדש בלי מקור, והיה נראה לי להעיר ולומר, דהרי באבידה איכא לאו דלא תוכל להתעלם והנה אם פגע באבידת אביו ורבו אם הדין דרבו קודם, הנה אם החזיר אבידת אביו ולא אבידת רבו אפשר דעובר על לאו דלא תוכל להתעלם ועל עשה דהשב תשיבם, ואע"ג דמקיים מצוה ומשיב אבידה אחרת, אבל הרי לא נתחייב בה כי אם באבידת רבו שהיא קודמת, ולפי"ז אפשר דרבנו אשמועין הכא דין חדש, דנהי נמי דאם היה אביו ת"ח כיון שאינו שקול כנגד רבו, של רבו קודמת כמ"ש בהל' גזילה ואבידה, אבל מ"מ אם השיב אבידת אביו רשאי ולא עבר בזה על לאו דלא תוכל להתעלם ועל עשה דהשב תשיבם, וזהו שאמר רבנו משיב אבידתו ואח"כ אבידת רבו ר"ל דרשאי גם לעשות כן אבל אין זה במשמע, מלבד דעצם הדין מסופקני בו, אין זה מדרך רבנו כידוע.

אבל נראה לי פשוט, דבדואי היתה לרבנו במתניתין דב"מ גי' הרי"ף ז"ל אם היה אביו חכם שקול כנגד רבו אבל רבנו מפרש דתרי בני ניהו, חדא דאם היה אביו חכם שלו קודם, או אף אם לא היה אביו חכם אבל שקול כנגד רבו, דהלא אף ברבו שרוב חכמתו ממנו מ"מ אפשר דאינו ת"ח דהרי כללא איכא איזהו ת"ח ומ"מ אף שאינו ת"ח מ"מ מחויב בכבודו משום כבוד רבו, ולפי"ז יש לפנינו במשנה ב' דינים האחד אם האב חכם אף שאינו שקול כנגד רבו, אבל מכיון שהוא ת"ח והרי הוא ג"כ אביו שלו קודם לשל רבו והם המה דברי רבנו בפ"י המשנה שאם היה אביו ת"ח קודם לרבו ואפי' היה רבו מובהק ור"ל אף שרבו ג"כ ת"ח, ודבר זה הוא משום כבוד התורה של האב, ויש עוד דין היכא שאין שניהם ת"ח אז בעינן שיהיה האב שקול כנגד רבו ובאם לאו כבוד רבו עדיף, ולפי"ז כמה מדויקים הדברים דהתם בגזילה ואבידה לא הזכיר רבנו כלל דאם היה אביו חכם, אלא אם היה אביו שקול כנגד רבו, ור"ל דשניהם אינם ת"ח של אביו קודם ואם לאו של רבו קודם דהא אין כאן כבוד התורה של אביו, וכבוד הרב עדיף מכבוד האב, ואלו הכא בהל' ת"ת בכבוד תורה איירי, וקמ"ל בבא ראשונה של המשנה דאם היה אביו ת"ח אף שאינו שקול כנגד רבו של אביו קודמת והדברים ישרים בלי קמט.

רשימות שעורים (רי"ד סולובייצ'יק) בבא מציעא לג, א

שיטת הרמב"ם באבידת אביו ואבידת רבו.

עיין ברמב"ם (פ"ב מהל' גזלה ואבדה ה"ב) וז"ל פגע באבדת רבו עם אבידת אביו אם היה אביו שקול כנגד רבו של אביו קודמת ואם לאו של רבו קודמת והוא שיהיה רבו מובהק שרוב חכמתו של תורה ממנו למד עכ"ל. ומבואר דאבדת אביו קודמת לרבו רק אם היה אביו שקול כרבו בחכמה. אמנם עיין ברמב"ם (פ"ה מהל' ת"ת ה"א) וז"ל כשם שאדם מצווה בכבוד אביו ויראתו כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו יתר מאביו שאביו מביאו לחיי העוה"ז ורבו שלמדו תורה מביאו לחיי העוה"ב ראה אבדת אביו ואבדת רבו של רבו קודמת לשל אביו, אביו ורבו נושאים במשא מניח את של רבו ואח"כ של אביו, אביו ורבו שבוים בשביה פודה את רבו ואח"כ פודה את אביו. ואם היה אביו ת"ח פודה את אביו תחלה. וכן אם היה אביו ת"ח אף על פי שאינו שקול כנגד רבו משיב אבידתו ואח"כ משיב אבידת רבו וכו' עכ"ל.

וקשה דכאן פסק שאם אביו ת"ח אף על פי שאינו שקול כרבו דאבידתו קודמת לאבדת רבו, וסותר למש"כ בהל' גזלה דרק כשאביו שקול כרבו אבדת אביו קודמת, וצ"ע.

ועיין בכס"מ שתיריך דיש טעות סופר בדברי הרמב"ם בהל' ת"ת וצ"ל אם היה שקול כרבו.

ובלח"מ תירץ דבהל' גזלה ואבדה מיירי הרמב"ם באופן שאי אפשר לקיים את שניהם ולכן רק אם אביו שקול כרבו אזי יש קדימה לאביו, ואם אינו שקול יש לרבו קדימה. משא"כ בהל' ת"ת מיירי באופן שאפשר לקיים את שניהם להחזיר לשניהם אבידתן ואזי אביו קודם לרבו אף כשאינו שקול בחכמה כרבו. (עיין שם בלח"מ ולכאורה פירושו מדויק היטב בלשון הרמב"ם).

ונראה לבאר שיטת הרמב"ם דעיין ברמב"ם (פ"ח מהל' מתנ"ע הי"ז - הי"ח) וז"ל היו לפנינו עניים הרבה או שבויים הרבה ואין בכיס כדי לפרנס או כדי לכסות או כדי לפדות את כולן מקדימין את הכהן ללוי ולוי לישראל וכו' במה דברים אמורים בשהיו שוין בחכמה אבל אם היה כ"ג עם הארץ וממזר ת"ח ת"ח קודם וכל הגדול בחכמה קודם את חבירו. ואם היה א' מהם רבו או אביו אף על פי שיש שם גדול מהן בחכמה רבו או אביו שהוא ת"ח קודם לזה שהוא גדול מהם בחכמה עכ"ל. ומבואר דיש דין קדימה לאביו ת"ח לחכם שגדול ממנו אם החכם אינו רבו.

ונראה דיש שני מחייבים בדין קדימה דחלין באביו ורבו: (א) מצות כבוד אביו וכבוד רבו וכדמבואר (בפ"ה מהל' ת"ת ה"א), (ב) מצות להחיותו וכדחזינן בהל' מתנות עניים, דכהן קודם ללוי וישראל קודם לחלל וחלל לשתוקי וכו' דהוי דין קדימה בחשיבותם וביחוסם דה"ה שיש דין קדימה לאביו ולרבו להחיותם מצד חשיבותם. ולפי"ז י"ל שאם יכול להשיב אבדת אביו וגם אבדת רבו והנידון הוא רק את מי להקדים להחזיר לו אבדתו ראשון אזי חל רק המחייב של מצות כבוד אב בלבד ולא המחייב של מצות להחיותו. דהרמב"ם כתב בדין קדימה שבמצות להחיותו דמיירי שאין מעות בכיס כדי לפדות את כולן, דהקדימה חלה כדי לפדות רק א' מהם ולא השני. ואילו כשמחזיר את ב' האבידות חל רק דין סדר קדימה מחמת מצות כבוד אב וכבוד רבו, ובדיני כבוד אביו ורבו פסק הרמב"ם דיש להקדים אביו שהוא ת"ח אף על פי שאינו שקול כרבו בחכמה. ומכין דכבוד אביו קודם לכבוד רבו מחזיר את אבידת אביו בראשונה ואח"כ מחזיר את אבידת רבו. ומאידך כשמחזיר רק אבידה אחת דא"ל לו להחזיר את שתיהן אזי חל אף המחייב של להחיותם ודין הקדימה נקבע עפ"י חשיבותם ויחוסם, ובזה רב מובהק שגדול בחכמה מאביו דאביו אינו שקול לו בחכמתו חשוב יותר מאביו, והחיוב דלהחיותו מחייב להשיב את אבידת רבו ולא אבידת אביו. אמנם כשהאב שקול לרבו אזי חשיבותם היא שוה ולא חל דין קדימה מפאת מצות להחיותו אלא רק מפאת מצות כבוד, וכבוד אביו קודם לכבוד רבו כשאביו ג"כ ת"ח.

ועיין בשיטה מקובצת בשם הטור שתיירץ את הסתירה בדברי הרמב"ם וז"ל וכן כתוב בהדיא בטור סימן רמ"ב וז"ל וא"א הרא"ש ז"ל כתב דלענין לפדותו ולפרק משאו אביו אם הוא חכם קודם אפילו אינו שקול כרבו, אבל לענין השבת אבידתו אינו קודם אא"כ שקול כרבו עכ"ל. ובביאור דבריו נראה דהרא"ש סובר דיש ב' מחייבים בדין קדימה: (א) מצות כבוד, (ב) מצות להחיותו, וס"ל דשני המחייבים חלין רק בפריקת משא ובפדיון שבויים כשאביו מצטער, ואילו בהשבת אבידה ליכא לאביו צער בגופו אלא רק הפסד ממון בלבד ולא חל בזה המחייב של כבוד אב אלא רק המחייב של מצות להחיותו. וכשאביו ת"ח אף על פי שאינו שקול כרבו אזי כבוד אביו קודם לכבוד הרב, והרא"ש סובר דקדימת אביו במצות כבוד דוחה את קדימת הרב במצות להחיותו. ולפיכך בפדיון שבויים ובפריקת משא שחל החיוב של מצות כבוד אב מקדימים את האב לרב אף באופן שהאב הוא ת"ח בעלמא ואינו שקול בחכמה לרב. משא"כ באבידה דחל רק המחייב דלהחיותו דתלוי בחשיבותם דאזי רק כשאביו שקול כרבו הריהו חשוב יותר מרבו והאב קודם לרב. ויוצא דהלח"מ והשיטמ"ק חלוקים בתרת: (א) אליבא דהלח"מ חל חיוב כבוד אב גם בהשבת אבידה משא"כ לשיטמ"ק לא חל חיוב כבוד אב בהשבת אבידה. (ב) לפי הלח"מ קדימה במצות להחיותו אלימתא מקדימה במצות כבוד אב. משא"כ לפי השיטמ"ק קדימה במצות כבוד אב אלימתא מקדימה במצות להחיותו.

יד פשוטה תלמוד תורה ה':א'

(א) כשם שאדם מצווה בכבוד אביו ויראתו וכו' – פירוש: באביו ישנן שתי מצוות עשה כמו שנתבאר: האחת, 'כבד את אביך' (שמות כ, יא); והשניה, 'איש אמו ואביו תיראו' (ויקרא יט, ג). ואמנם על החכמים נצטוונו במצווה אחת בלבד, והיא לכבדם; ואף על פי כן, לגבי רבו נתרבתה גם יראה בנוסף על כיבוד. כך דרש רבי עקיבא (פסחים כב, ב): "'את ה' אלהיך תירא' (דברים י, כ) – לרבות תלמידי חכמים". ובספרי (לבמדבר יא, טז) דרשו שנצטוו משה על הזקנים "'והתיצבו שם עמך' – ... ויהיו ישראל נוהגים בהם אימה ויראה וכבוד כמו שנוהגים בך". והכל כלול באותה המצוה האחת, ולא עוד אלא שרבו יתר מאביו.

שאביו הביאו לחיי וכו' – משנה בבא מציעא ב, יא:

אבדתו ואבדת אביו – שלו קודמת. אבדתו ואבדת רבו – שלו קודמת. אבדת אביו ואבדת רבו – של רבו קודמת לשל אביו, שאביו מביאו לחיי העולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא. אם היה אביו שקול כנגד רבו – אבדת אביו קודמת.

היה אביו ורבו נושאים במשא – מניח את של רבו ואחר כך מניח את של אביו. אביו ורבו שבויים בשביה – פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו, ואם היה אביו תלמיד חכמים – פודה את אביו ואחר כך פודה את רבו.

פיהמ"ש שם: דע שאפילו לא פירש לו אלא מלה במשנה הרי הוא נקרא רבו, אבל אינו חייב להעדיפו על אביו בכל מה שהזכיר – באבדה, ובשביה, ובפרוק – אלא אם היה רבו מובהק. משנה סוף כריתות: האב קודם לאם בכל מקום. יכול שכבוד האב עודף על כבוד האם? תלמוד לומר 'איש אמו ואביו תיראו' – מלמד ששניהם שקולין. אבל אמרו חכמים, האב קודם לאם בכל מקום מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו. וכן בתלמוד תורה, אם זכה הבן לפני הרב, הרב קודם את האב בכל מקום מפני שהוא ואביו חייבין בכבוד רבו.

פיהמ"ש שם: כבר נתבאר בסוף שני דמציעאה שאם היה אביו תלמיד חכמים אביו קודם לרבו, ואפילו היה רבו מובהק, כלומר שרוב חכמתו ממנו. וזו היא כוונתו באמרו כאן אם זכה הבן לפני הרב, רצה לומר שלמד ממנו רוב חכמתו. ואמרו בכל מקום רוצה לומר להשב אבדה ולפדות ולהחיות ולפרוק מעליו כמו שנזכר במציעאה, וכל הדומה לכך מכל הדברים שיש בהם מניעת היזק או הבאת תועלת הרי רבו קודם. וכל הדברים ברורים.

האם יש כאן מחלוקת בטעם קדימת הרב – תנא אחד אומר משום שאביו הביאו לעולם הזה וכו', והתנא השני משום שהוא ואביו חייבין בכבוד רבו?

את המשנה בבא מציעא הנ"ל מחלק רבנו לשנים. ברישא מוזכר התנאי: אם היה אביו שקול כנגד רבו; ובסיפא הוזכר עוד פעם תנאי בנוסח שונה קצת: ואם היה אביו תלמיד חכמים. את הרישא שבה הוזכר התנאי "אביו שקול כנגד רבו" העתיק בהלכות גזלה ואבדה יב, א-ב בהשמטת הטעם ובתוספת פירוש וז"ל: "מי שאבדה לו אבדה ופגע באבדתו ואבדת חבירו – אם יכול להחזיר שתיהן חייב להחזיר, ואם אינו יכול להחזיר אלא אחת מהן אבדתו קודמת... פגע באבדת רבו עם אבדת אביו, אם היה אביו שקול כנגד רבו – של אביו קודמת, ואם לאו – של רבו קודמת, והוא שיהיה רבו מובהק שרוב חכמתו של תורה ממנו". הרי שפירש רישא זו באופן שאינו יכול להחזיר כי אם אחת בלבד והשניה תאבד. במקרה כזה אין קדימה לאביו כי אם בשקולים דוקא.

כאן העתיק את המשנה בבבא מציעא כולה אבל בשינויים. את הסיפא – שבה הוזכר התנאי "אם היה אביו תלמיד חכמים" העתיק כצורתה. הקדים לה גם את הרישא אבל בסדר הפוך, דהיינו תחילה הטעם שאביו הביאו וכו' ואחר כך דין אבידה. הלא דבר הוא! וכן הוסיף בסופה אחרי שהפליג לדברים אחרים עוד דין האמור באבידה. למה חילק את דין האבידה לשנים – אחד בראש ההלכה ואחד בסופה? ומה ההבדל ביניהם?

הרואה יראה שהתנא שונה גבי משא ושבייה שמדובר באופן שהקדימה היא רק זמנית בלבד – "מניח את של רבו ואחר כך מניח את של אביו", "פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו". ברם אם אביו תלמיד חכמים, אפילו אינו שקול כרבו, אלא שהוא בבחינת תלמיד או חכם כלשהו – כי אז אביו קודם. מאחר שבסופו של דבר יטפל גם בשל רבו וגם בשל אביו, במקרה כזה אביו קודם. ברישא שנה התנא דין אבידה בסגנון שונה, וזה מוכיח שברישא מדובר על קדימה החלטית כי לא ניתן לקיים שניהם, וכבר ראינו שרבינו כתב מפורש שברישא מדובר על מקרה שלא ניתן להשיב את שתיהן. מהו הדין באבידות אם יכול להחזיר את שתיהן – איזו יקדים? הואיל ונתפרש במשנה כריתות הנ"ל שקדימות הללו הן בכל מקום, דהיינו שווה דין אבידה לדין משא ושבייה, לפיכך הוסיף רבנו כאן לפרש: "וכן אם היה אביו חכם, אע"פ שאינו שקול כנגד רבו, משיב אבדתו ואחר כך משיב אבדת רבו".

נמצא שבמקום שאינו יכול לקיים שניהם, רבו קודם לאביו אלא אם כן הם שקולים. מזה מסיק רבינו כי "אין לך כבוד גדול מכבוד הרב ולא מורא יתר ממורא הרב". אבל ביכול לקיים שניהם רבו קודם לאביו רק אם האב הוא עם הארץ. אולם אם האב הוא חכם כלשהו, אזי יטפל תחילה באביו ואחר כך ברבו. מהי סיבת ההבדל הזה? במשנה כריתות הנ"ל תלו את קדימת הרב בטעם "מפני שהוא ואביו חייבין בכבוד רבו". דין זה אמור רק אם אביו עם הארץ החייב בכבוד החכם והלה אינו חייב בכבודו. אבל תלמיד חכם – אין חיוב כבוד חכם עליו בלבד אם הלה אינו רבו, אלא שניהם נוהגים כבוד זה בזה. מעתה מוכרח ממשנה זו – ולכך כתב רבינו דבר זה בפירושו למשנה וציין לבבא מציעא – "שאם היה אביו תלמיד חכמים אביו קודם לרבו", כיון שבמקרה זה אין לומר שאביו חייב בכבוד רבו ורבו אינו חייב בכבוד אביו. הואיל שאביו ורבו מתייחסים אחד לשני בכבוד הדדי, ממילא לגבי הבן – האב קודם.

הטעם הזה שהוא ואביו חייבין בכבוד רבו הולם רק במקרה שיכול לקיים שניהם. אבל לא שאבידת האב וכו' תאבד לגמרי. בשיכול לקיים שניהם ומקדים של רבו תחלה – נמצא שכיבד גם את רבו וגם את אביו, ואת רבו כיבד יותר שהרי גם אביו חייב בכבוד החכם. אולם אם אינו יכול לקיים שניהם, ואבידת אביו תאבד לגמרי, נמצא שאת אביו לא כיבד כלל, ועל כך לא יספיק הטעם שגם אביו חייב לכבד את רבו, שהרי הבן מכל מקום חייב לכבד גם את אביו. במקרה זה צריך טעם נוסף כדי להכריע את מי להעדיף.

בניתן לקיים שניהם, השאלה היא רק את מי להקדים בזמן, שהרי סוף סוף יקיים את חובתו לגבי שניהם. בשאלה זו יש לפסוק על פי היחס שבין האב לחכם. אם האב חייב בכבוד הרב ולא להפך, כי אז יש להקדים את הרב. אבל אם שניהם חייבים לכבד זה את זה, כי אז יש קדימה לאב, שהרי יש בו גם כיבוד אב וגם כבוד התורה. אבל בשאי אפשר לקיים שניהם, צריך לקבוע איזה חייב מחיובי הבן הוא המכריע. כלומר, צריך להעריך את משקל חובותיו של הבן, וזאת לא ניתן ללמוד מן היחס שבין האב לרב. השאלה היא: למי חייב הבן יותר? והתשובה היא: "חייב בכבוד רבו ויראתו יתר מאביו. ולמה? "שאביו הביאו לחיי העולם הזה, ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא".

מסקנה העולה היא:

(א) בניתן לקיים שניהם יש קדימה לרב רק במקום שהוא ואביו חייבין בכבוד הרב. אבל אם גם האב הוא חכם או אפילו רק תלמיד – הואיל והאב והחכם חייבין לכבד זה את זה, כי אז האב קודם.

(ב) בלא ניתן לקיים שניהם וצריך להעדיף החלטית את האחד על השני – אין כבוד גדול מכבוד הרב. הטעם הוא שאדם חייב בכבוד רבו יתר מאביו מפני שאביו הביאו לחיי העולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא.

מעתה מובן למה הביא רבנו כאן הטעם המפורש במשנה בבא מציעא הנ"ל שהרי בא לפרש עוצם חיוב כבוד רבו. ברם טעם זה יפה הוא רק לקדימה החלטית שעליה מדובר ברישא של אותה משנה. בלי להביא אותה רישא אין מקום לטעם זה, שהרי בסיפא של המשנה אין מדובר על קדימה החלטית כי אם ביכול לקיים שניהם. מאחר שכן הוא, הקדים את הטעם שבו מפורש ייחודו של רבו שמביאו לחיי העולם הבא, והמשיך תיכף "ראה אבידת אביו ואבידת רבו – של רבו קודמת לשל אביו". "קודמת" כאן פירושה קדימה החלטית, כלומר כשאי אפשר לקיים שניהם. בכך קבע שבהתנגשות כבוד אביו לבד עם כבוד רבו לבד – רבו יתר על אביו. כלומר, חיוב כבוד רבו מכריע את חיוב כבוד אביו לגמרי אלא אם כן הם שקולים בחכמה. אחר כך הביא את הסיפא של המשנה, והשלים בה גם דין אבידה כאשר ניתן לקיים שניהם, וכתב דבר זה במפורש – "ואחר כך משיב וכו'".

אלא שהשכיל לשלב בהשלמה זו גם התנאי "אם היה אביו חכם אע"פ שאינו שקול כנגד רבו"; ופתח את הפיסקה בה מופיע תנאי זה בתיבת "וכן" כדי להדגיש שזה מקרה אחר והתנאי הזה מתייחס לסיפא בלבד ולא לרישא. על ידי השלמות אלה העיר את תשומת לבנו שברישא מדובר על מקרה שאי אפשר לקיים שניהם, ועוד שברישא אין מעלה לאביו כל עוד שאינו שקול כנגד רבו. לעומת זאת, בהלכות גזילה ואבידה הוצרך לכתוב מפורש התנאי "אם היה אביו שקול כנגד רבו" שהרי שם לא הביא את הסיפא ולא ניתן ללמוד דבר זה סתום מן המפורש כמו כאן. מאידך, דינים אלה כולן שייכים לכאן שהרי בהם מבואר מעמדו של אביו שהוא גם תלמיד חכם מול רבו, והרי זה פרט בדין כבוד חכמים.

מעתה יובן גם פסוקו של רבינו בהלכות מתנות עניים ח, יז-יח: "היו לפניו עניים הרבה או שבויים הרבה ואין בכיס כדי לפרנס או כדי לכסות או כדי לפדות את כולן ... כל הגדול בחכמה קודם את חברו; ואם היה אחד מהן רבו או אביו, אע"פ שיש שם גדול מהן בחכמה – רבו או אביו שהוא תלמיד חכם קודם לזה שהוא גדול מהם בחכמה".

במקום שאין לפדות את שניהם, השיקול המכריע בידי האדם הוא – "מה אני חייב לו? הואיל ורבו הביאו לעולם הבא, ואביו הביאו לעולם הזה, הרי חובתם קודמת לכל. (ראה כ"מ ולח"מ.)

המשנה בסוף מסכת הוריות עוסקת בשאלת קדימויות. משמעות המשנה היא קביעת כללים בשאלה, את מי יש להקדים בהצלה כאשר כמה אנשים נמצאים בסכנה ואי אפשר להציל את כולם.

במשנה בהוריות מופיעה שיטת קדימות בשל יוחסין. כהן קודם ללוי, לוי לישראל, וכדומה.

יש כאלה שילגלו עקרונית על עניין הקריטריונים בהצלה שמציבה המשנה. יטענו הם: בלתי מתקבל על הדעת, שבמצבים של חיים ומוות, אדם יהיה מונחה על ידי פרמטרים כל כך פורמליים, כל כך שכליים.

למי שיטען טענה כזאת, אשיב לו: בימי המהפכה הצרפתית, פעל ויליאם גודווין, פילוסוף, מגדולי המוסר באנגליה. הוא אמר: אם אדם נמצא בחדר בוערונמצאת שם אשה פשוטה והתיאולוג הצרפתי פנלון (Fénelon), ותעמוד בפניו השאלה את מי להציל - אף אם החדרנית היא אמו, יש להציל את פנלון.

כלומר, עקרונית אין זה נכון לתמוה על עצם הרעיון של קביעת קריטריונים להצלה, אבל בכל זאת אנו צריכים לשאול את עצמנו באמת: האם הנושא של יוחסין עדיין משמעותי בימינו לגבי הצלה, או שהשתנה משהו?

ר' שבתי רפפורט אמר בשיעור לרבים, לא בחדרי חדרים, שר' משה פיינשטיין, הסבא של אשתו, פסק שבמציאות שלנו כיום, אין אנו מתחשבים בקריטריונים הללו. ומדוע?

ר' שבתי הסביר, שהטעם של הפסק הוא מפני שבלתי אפשרי היום לפסוק על פי הקריטריונים הללו כשהשאלה עומדת לפניך. הרב הרצוג שאל אותו: אם יש לו זריקה אחת מצלת חיים למי יש להעניק אותה, והוא השיב: לראשון שיבוא לפניך.